

Herezija – meja svobode

Nedvomno je pri vseh ljudeh prisotna želja po svobodi in pripravljenost bojevati se zanje. Še zdaleč pa ni pri vseh enakega pojmovanja svobode, čeprav je v ozadju morda podobno občutje. Za nekoga je svoboda predvsem v možnosti izbiranja, za drugega v odsotnosti sleherne prisile ali celo vsakega vpliva od zunaj, še kdo drug bi na prvo mesto pri svobodi postavil nekonformizem in iskanje novosti. Religije v marsičem oblikujejo naš način razmišljanja, nič čudnega ne bi bilo, ko bi bilo tudi pojmovanje svobode odvisno od religiozne podlage mišljenja.

Kršćanstvo je med religijami kljub mnogim vzporednicam vendarle nekaj dokaj svojskega; in skupaj s svojimi judovskimi koreninami tudi svobodo pojmuje na lasten način. Svoboda ni predvsem "od" nečesa, ampak zlasti "za" nekaj. Ni torej v prvem planu izbiranje med bolj ali manj enakovrednimi možnostmi, ampak odločitev za tisto, kar je "dobro".

Ta shematični uvod naj bi služil za boljše razumevanje, zakaj prav v krščanstvu prihaja do tako jasne – kdo bi rekel tudi ostre – ločnice med pravo in krivo vero. Imamo vrsto religioznih sestavov, ki brez posebnih težav dopuščajo veliko raznolikost pri verovanju, pa naj gre za nauk, obredje ali preprosto vsakdanjo prakso. Nekatere religije so sploh že po svoji naravi nagnjene k temu, da se skušajo čimbolj mimetično vključiti v neko obstoječo strukturo, kot na primer manihejstvo. To je svojo dualistično zgodbo uspelo vključiti tako v krščanstvo kot v budizem. Spet druge religije svobodno dopuščajo bogastvo izbire.

Kršćanstvo pa vidi v svobodi možnost za odločitev za eno, dobro in resnično; in zato

odločitve za karkoli drugega ne more imeti za sprejemljivo. Brez te – za koga akrobatske – refleksije so to ugotovili že prvi cerkveni očetje v drugem in tretjem stoletju in izoblikovali ne le miselnosti o pravi veri, ampak tudi opredelili njeno vsebino, tako imenovano *regulo fidei*. Navidezna netolerantnost do drugačnega pojmovanja vere (žal niso vselej znali ločevati verovanja od verujočega!) je v bistvu dosledni sestavni del krščanskega pogleda na svet.

Kršćanska svoboda torej izključuje zablodo. Ne more biti svoboda v tem, da bi se kdo hote opredelil za nekaj, kar spozna kot zgrešeno. Odločitev za herezijo v tem gledanju nikakor ni znak svobode, ampak prej nesvobode. Samo pod prisilo – notranjo ali zunanjo – se človek lahko odloči za nepravi nauk.

Toda kaj se je v resnici dogajalo, ko so se postavili na oder zgodovine Valentin, Markion, Arij, Apolinarij, Noet, Novacijan, Tertulijan in še kdo iz seznama tako imenovanih krivovercev? Mar niso bili prepričani, do dna duše prepričani, da imajo prav prav oni?

Ravno tu se pokaže vsa tragedija in omejenost človeške svobode. Kadar ta zapade v zaverovanost vase, ostaja prepričana, da ima prav. In noče več prisluhniti kritičnemu glasu od drugod. Kadar želi ponuditi svojo rešitev za neki problem in je ni pripravljena soočiti z nečim zunaj sebe, ko se torej postavlja za zadnje merilo resničnosti, tedaj tvega zaslepljenost in v njej tudi padec v jamo. Noben heretik se ni odločil za krivo vero. Vsak je imel pred seboj pravo, vendar pa so imeli nekateri to "pravo" vero izdelano v lastni delavnici.

Vzemimo si za primer Arija, aleksandrijskega duhovnika z začetka 4. stoletja. Zastavil si je problem Trojice in razmerij v njej. Po miselnih vzorcih človeškega življenja in analogijah je prišel do poenostavitve. Skrivnost mu je postala obvladljiva, on pa vse bolj zaveren v svoj prav. Ni več slišal svojega škofa Aleksandra, ko ga je opozarjal, ni zmozel prisluhniti niti zboru več kot dvestotih škofov, ki so se zbrali na koncilu v Niceji na cesarjev poziv. In vse svoje moči je začel vlagati v to, da bi svoj prav, svoj pogled na Trojico, posređoval svetu. Po njegovem namreč tri osebe v božanstvu niso enake, ampak je Sin v svojem božanstvu manjši od Očeta, samoumevno pa je tudi, da bo Sveti Duh potem še manjši od Sina. S tem sicer še ni zanikal božanstva druge božje osebe, je pa zelo jasno ohranil Očetovo prvenstvo in jasno monarhično strukturo, strukturo z eno samo *arché*, z enim počelom. Več kot petdeset let je trajal spor med arijanci in tistimi, ki so sledili nicejskemu koncilu, pri čemer so bila arijanska stališča takšna, da sploh niso zdržala dialektične kritike. Samo ugodna politična situacija je omogočala ohranitev te stranpoti, sprva na dvoru in okrog njega, potem pa še med germanskimi plemeni.

Arij si je našel zagovornike, najde pa si jih še danes, tedaj v imenu cesarske monarhije, danes v imenu svobode misli in izraza. In prav tukaj si moramo zastaviti tisto temeljno vprašanje: do kod sme ali more segati svoboda na področju verovanja? In s kakšnimi ukrepi se sme nastopiti na tem področju? Pa še, kdo ima avtoriteto in pravico, da se odloči za te ukrepe?

Pri odgovoru skušajmo poiskati splošno sprejeto izhodišče in ga aplicirajmo na ta primer. Sprejmimo, da absolutna svoboda ne obstaja oziroma da je absolutna svoboda z druge strani popolna tiranija. Če bi si nekdo dovolil prav vse, ne glede na to, kakšno veljavo ima njegovo dejanje in kakšne posle-

dice prinaša zanj in za druge, bi bil to nujno poseg v življenje drugih, ki bi jih omejil in prizadel v njihovi celovitosti. Tako tudi na področju religioznega ne more obstajati popolna svoboda, ki si ne postavlja nobenih pravil in meja.

Drugo izhodišče je že manj splošno in je že vezano na krščansko oznanilo: Jezus sam se predstavlja kot resnica, ne kot ena od mnogih, ampak kot edina Resnica. In krščanstvo je očitna monoteistična religija kljub troosebnosti edinega Boga. Zato je sicer mogoče drugod prepoznavati semena Logosa, kot je trdil že sv. Justin v 2. stoletju; mogoče je kot svetnike (ne pa kot polbogove) častiti tiste, ki so v izredni meri dokazali svojo vero, upanje in ljubezen. Ni pa mogoče imeti drugih resnic in drugih bogov.

Zato je krščanstvo že zelo zgodaj prišlo do zavesti, da sprejemanje drugačnega nauka – drugačnega seveda v bistvenih točkah – človeka odvede iz skupnosti verujočih. To se je v praksi pokazalo že sredi drugega stoletja, konec istega stoletja pa je bila izdelana tudi teološka podlaga in refleksija tega dogajanja. Mejo svobode/heretizije je tako tedaj prestopil Markion, ki je najprej zavrnil Staro zavezo, potem pa postuliral še ločenega in slabšega starozaveznega boga. Od spisov o Jezusu je sprejel le okrnjen Lukov evangelij in prirejena Pavlova pisma. Razumljivo, da Cerkev, ki je hotela ostati katoliška, ni mogla sprejeti take omejitve in okrnitve: še naprej je priznavala svoje judovske korenine v Stari zavezi in tudi judovsko komponento v Matejevem evangeliju, sprejemala pa tudi Janezovo refleksijo in Petrov/Markov temelj. Sprejetje in že tudi toleriranje Markiona bi bilo znamenje ne le logične nedoslednosti, ampak tudi nerazumevanja temeljnih evangelijskih postavk in svobode.

Markion in njegovi somišljeniki tega seveda niso opazili. Z zagledanostjo v svoj prav so ostali gluhi za opozorila in oznanilo evan-

Judita Karba: Pričakovanje 1–3, litografija, 2004.

gelija. In ker so kot prvi nastopili proti svobodi evangelija, je tudi sami niso mogli biti več deležni. Cerkev v Rimu, kjer je Markion skušal prodreti s svojimi pogledi – potem ko v domačem Pontu najprej ni bil uspešen –, je uradno in slovesno izjavila, da njegov pogled ne more obstati znotraj nje same. Temu je dodal svoj delež še Irenej Lyonski v delu Zoper krivoverstva, kjer je s svojo teološko refleksijo jasno utemeljil to odločitev Cerkve in pokazal na nevzdržnost Markionovih stališč. Markionizem (in podobno vsaka druga kriva vera) bi bil zelo kratke sape, ko ne bi pristopil vsaj še en dejavnik, ki je nujen za preživetje: ekonomski ali politični. V tem primeru je šlo za ekonomskega: Markion je bil dovolj premožen, da si je lahko privoščil avtopromocijo. Pri Ariju je šlo bolj za politični splet in igro oblasti.

To je jasno razvidno šele z določene razdalje. Povsem jasno je, da ne gre za nekakšen darvinistični spopad za preživetje, ki v naravi privilegira močnejše, lepše in agresivnejše osebe, tukaj pa bi za pravo vero razglasil močnejšo ideologijo (tako interpretirajo nekatere sociološke šole), ampak gre za doslednost pri temeljnih vsebinah verskega nauka, ki so se ubesedila prav v trenutkih ogroženosti s strani omejujočih in s tem tudi napačnih izbir.

Z deklariranjem oziroma razkritjem hezrije se torej nikakor ne ogroža verske svobode; na to dejanje lahko pogledamo z drugega zornega kota. Svoboda in prava vera

se namreč povsem pokrivata. Do koder seže svoboda, tista svoboda, ki ni le v prosti izbiri, ampak v usmeritvi k nemu, resničnemu in dobremu, do tam seže tudi prava vera. V tej “pokrajini” obstaja torej medsebojno spoštovanje, neogroženost in varnost. Zato drži tudi zrcalna slika: do koder gre prava vera, tam je prostor svobode; čim se iz prave vere izrodi krivoverstvo, je meja svobode prekoračena in je prizadeta varnost in celovitost nekoga drugega.

Na koncu pa ne smemo spregledati še možnosti pomote pri precenjevanju meja in označevanju zmote. Zato je gotovo potrebna tudi neka časovna distanca. Včasih tudi tisočletna. Ravno v naših desetletjih namreč prihaja polagoma na dan, da monofiziti sploh ne verujejo tistega, kar je bilo obsojeno in se jim je pripisovalo; in prav tako nestorijanci ne. Strpen in potrpežljiv dialog je pripeljal do jasnejših definicij. Še naprej bo torej obveljala tedanja obsodba krive vere, zapisana sredi 5. stoletja, le da smemo upati, da bo – lahko tudi brez velikega pompa – ugotovljeno, da smo se motili, ko smo neki skupnosti pripisovali tak nauk, medtem ko ga oni sploh niso izpovedovali.

Zato pa je še kako potrebno poznati vsebino, lepoto, zaklad prave vere; se truditi za njeno ubeseditev v kar najbolj natančnih pojmi, čeprav ti vedno ostanejo človeško omejeni; predvsem pa to vero udejanjati v ljubezni, ki je vez popolnosti.